

DE DOORTREK VAN DE KRAANVOGEL IN BRABANT IN HET NAJAAR VAN 1982

Peter Voorn

Inleiding

Velen van ons zullen zich ongetwijfeld het weekend van 14/15 november 1976 herinneren waarin, voor onze regio, rekordaantallen Kraanvogels doortrokken.

1982 mag zich wat dat betreft ook gerust een rekordjaar noemen. Gaat het zo goed met de Kraanvogelstand in noordelijk Europa? Nee, zeer zeker niet. Hoe komt het dat de trek van de Kraanvogel door ons land een van jaar tot jaar grillig en wisselvallig verloop heeft? Het antwoord op deze en vele andere vragen met betrekking tot de Kraanvogeltrek zijn niet een, twee, drie te geven.

In dit artikel wil ik de najaarstrek van dit jaar bespreken en tegelijkertijd wat achtergronden omtrent het zeer variabele trekverloop vermelden.

Algemeen

Tussen september en half oktober nemen de aantallen Kraanvogels op de pleisterplaatsen rond de Oostzee gestadig toe. De meest bekende pleisterplaatsen zijn de Oostduitse schiereilanden Rügen en Bock. De jonge dieren, die voor hun vijfde levensjaar nog ongepaard zijn, verblijven hier al vanaf eind juli.

Deze grote pleisterplaatsen hebben een verzamelfunctie. Overdag fourageren de Kraanvogels in kleine en grote groepen op grasland en akkers, waar ze hoofdzakelijk plantaardig voedsel vergaren. 's Avonds vliegen ze net als ganzen in grote groepen naar de gezamenlijke slaapplekken, die meestal uit rustig gelegen, ondiepe wateren of moerasen bestaan.

Ook groepjes die in ons land tijdens de doortrek, soms noodgedwongen (door slecht weer: mist, regen, harde wind e.d.) moeten pleisteren, vertonen dit gedrag.

Tragen eind oktober bereiken de grote Oostzeer-pleisterplaatsen hun maximale aantallen. Ze wachten op een "metereologisch vertreksein". Wanneer ze precies vertrekken, is moeilijk te voorspellen. Het lijkt erop dat ze wachten totdat de temperatuur beneden een bepaalde waarde komt (in onze omgeving onder de 10 °C). Duitse onderzoekers, die samenwerkten met beroepsmetereologen, menen een relatie gevonden te hebben met de zogenaamde impulsstraling, die veroorzaakt wordt door over elkaar schuivende luchtlagen. De Kraanvogels zouden een speciaal zintuig hebben, waarmee ze op deze manier voor de trek gunstige luchtlagen op grote afstand "aan voelen komen" (Deppe 1978).

De ligging van die luchtlagen met een bepaalde impulsstraling zou tevens bepalend zijn voor de te volgen route. Nu zijn er twee routes, een oostelijke en een westelijke. De westelijke route (o.a. over ons land) wordt gebruikt door Kraanvogels die in Zweden, Noorwegen, noord Finland en het westelijk deel van midden Europa broeden. Deze route beslaat een smalle zone, die zo'n 50-150 km breed is en loopt vanaf de Oostzee-pleisterplaatsen in westzuidwestelijke richting naar

Hamburg, vervolgens tussen Hamburg en Hannover door over de Lüneburgerheide, waar regelmatig overnacht wordt, naar Bremen om ten zuiden van Enchede ons land te bereiken. Let wel, ik heb hier alleen de westgrens van de route aangegeven. Deze route wordt tussen half oktober en half november gebruikt door 10.000 tot 30.000 Kraanvogels. Via het oostelijk deel van ons land vliegen ze, al dan niet na een overnachting of korte fourageerstop, via België en midden Frankrijk naar de westelijke Pyreneeën-uitlopers, om vervolgens over de Sierra Guadarama in Spanje te vliegen, waarna ze hun overwinteringsgebieden bereiken, waarvan de belangrijkste zijn: de Estramadura in zuid Spanje en Portugal en oases en riviermondingen in Marrokko, Tunesië en Libië.

De oostelijke route is voor ons van veel minder groot belang, omdat wij de Kraanvogels die die volgen nooit te zien krijgen, tenminste als we veronderstellen dat er een scherpe demarcatielijn tussen broedgebied en trekroute loopt die oostelijke en westelijke Kraanvogels gescheiden houdt. Ik betwijfel echter of er werkelijk een "IJzeren Gordijn" tussen de populaties van west en oost loopt. Uitwisseling tussen deelnemers van de oost- en westroute zou heel goed mogelijk kunnen zijn, maar slechts met ringonderzoek valt dit aan te tonen en dit wordt bij Kraanvogels niet gedaan.

De oostelijke route begint ook in het Oostduitse en Poolse Oostzeegebied, loopt vervolgens naar het oosten tot aan de Pools-Russische grens en buigt dan af naar het zuiden, de Pools-Russische grens volgend tot de grote pleisterplaatsen in de Oosthongaarse Hortobágy-poesta. Van hieraf splitsen de groepen zich om naar verspreid liggende overwinteringsgebieden in het Midden-Oosten en Eurazië te gaan.

De najaarstrek in Noord-Brabant in 1983

Zoals al gezegd volgen "onze" Kraanvogels de westelijke route. Welk gedeelte van deze trekbaan bevlogen wordt, is van jaar tot jaar verschillend. Evenals het tijdstip waarop de Kraanvogels vanaf hun pleisterplaatsen vertrekken en hier arriveren, hangt dit samen met het weerbeeld.

Vroeger viel de gemiddelde vertrekdatum rond 14 oktober (gegevens van 1946-1957, Glutz et al. 1973), tegenwoordig blijkt, dat de in die jaren gesignaleerde verschuiving van de vertrekdata naar eind oktober zich zelfs lijkt door te zetten naar begin november. Wat de reden hiervan is (gesuggereerd werd biotoopaantasting) is nog niet duidelijk. Mogelijk dat ook een, voor ons nauwelijks merkbare, verandering in klimaat of weerbeeld in het najaar hiermee te maken heeft. In "normale" jaren lukt het gebied, dat door de hoofdmassa bevlogen wordt, boven het Nederlands-Westduitse grensgebied, met het aksent op het duitse deel. In "normale" jaren merken wij hier in Brabant dan ook zeer weinig van de Kraanvogeltrek. De aantallen voor Oost-Brabant liggen dan in de orde van grootte van enkele honderden tot pakweg 2-3000 exemplaren. En aangezien de hoofdmacht in een tijdsbestek van 2-4 dagen doortrekt, is het ook niet verwonderlijk dat de echte liefhebber van Kraanvogels zich veelvuldig in het veld zal moeten vertonen wil hij op een mooie dag het geul hebben een fraaie "V" met luid trompetterende "Kranen" boven een Brabants heideveld te zien vliegen (boven de stad kan ook, maar dan doet het decor enige afbreuk aan de schoonheid).

Met een totaalaantal van minimaal 10.000 Kraanvogels voor Brabant tijdens dit najaar zal het duidelijk zijn, dat we hier niet met een

"normaal" Kraanvogeljaar te doen hebben*.

De eerste waarnemingen van dit najaar werden reeds in oktober gedaan: enkele kleine groepen op resp. 27, 28 en 30 oktober, waarvan twee op de Cartierheide onder Eersel en een nachtwoarneming in het centrum van Tilburg (P.S. Op 18 oktober al werden 3 exemplaren gezien bij Beaufort in Luxemburg). Het KNMI weerbericht van donderdag 4 november voorspelde een vrij sterke temperatuursdaling met mist in delen van Duitsland en een naar zuidoost draaiende en kouder wordende wind. Ik was benieuwd naar het komende weekend en in andere jaren bel ik meestal al een aantal vogelaars op wanneer ik denk dat de trek kan gaan losbarsten. Dit jaar heb ik dat niet gedaan, omdat voor het a.s. weekend van 6/7 november bij de meeste vogelaars in midden en oost Brabant toch een plassentelling op het programma stond. Ik denk dat er wel enkele vogelaars zijn die zelden zo'n mooie plassentelling hebben gehad. Zonder dat ik het wist was de trek in feite al begonnen.

Donderdag 4 november

Op deze dag slechts één waarneming, maar wel een zeer markante! De heer J. Reuser uit Esbeek, vroeger eendenkooiker in de Biesbosch, is nu in dienst bij Brabants Landschap als terreinbeheerder op een gedeelte van het immense landgoed Gorp en Rovert bij Hilvarenbeek. Hij vertelde mij telefonisch het volgende:

" Het was omstreeks 16.30 à 17.00 uur toen ik boven mijn huis aan de rand van het landgoed Kraanvogels hoorde. Het was een enorm kebaal buiten. Ik zag dat ze in de richting van het Papschotven vlogen en ging daar ook naar toe. Wat ik daar zag grenst aan het ongelooflijke. De ene groep Kraanvogels na de andere viel in op het ven. De eerste 3-4 groepen waren erg groot (elk een paar honderd). Ik telde ze in groepjes van 25 zoals je ook enorme groepen ganzen of eenden telt.

* 10.000 bij een lang niet compleet waarnemingenbestand. Het werkelijk aantal doorgetrokken Kraanvogels kan heel goed tussen bijvoorbeeld 12.500 en 15.000 liggen.

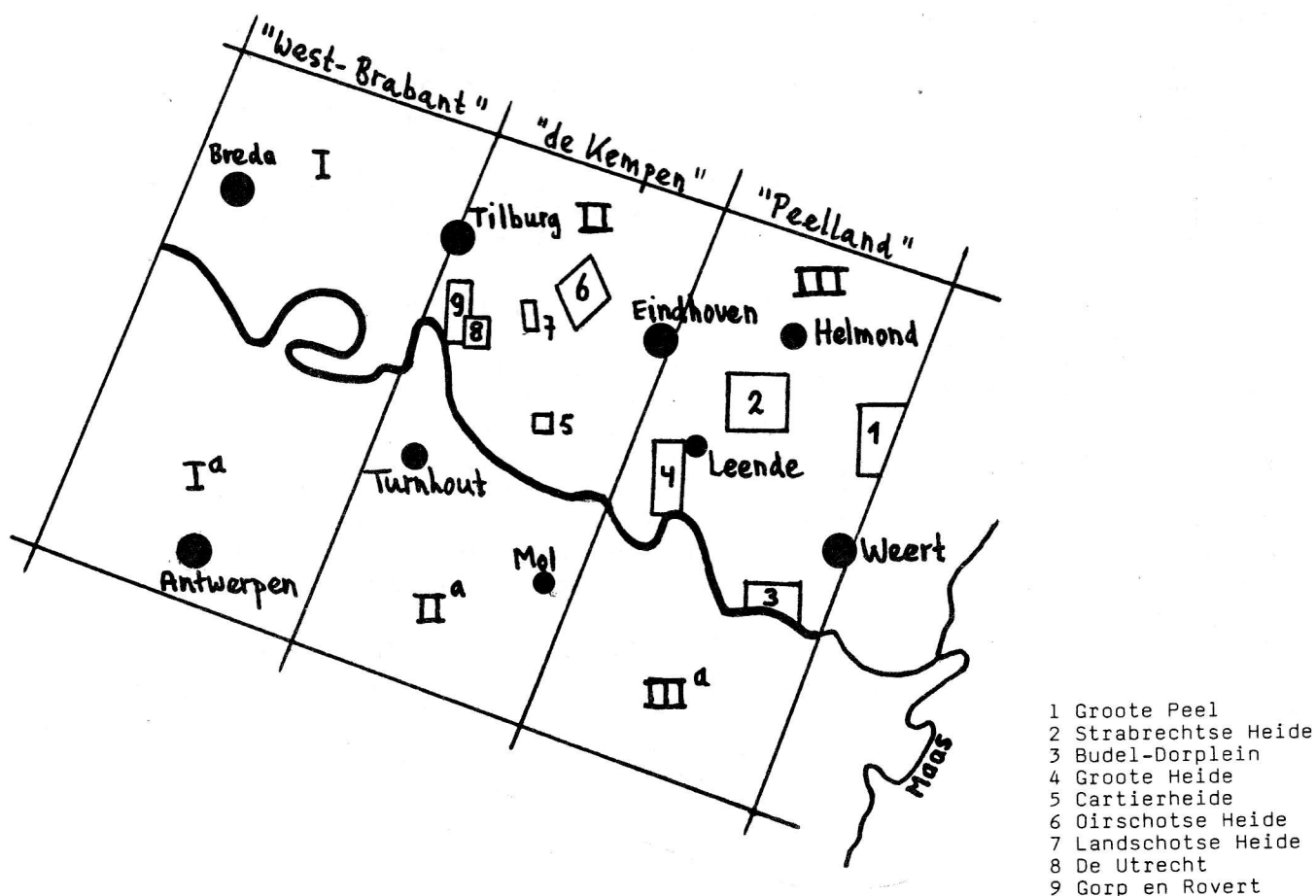
Na de grote groepen bleef het nog wel een half uur onafgebroken binnen vallen van kleine groepen. Het hele ven met inbegrip van de brede strook met moerasvegetatie stond vol met Kraanvogels. Naarmate het steeds schemeriger werd, werd ook het exakt tellen moeilijker, maar het totaal lag toch zeker op 1500 à 2000 stuks!! Helaas was ik niet in de gelegenheid om de volgende ochtend opnieuw te gaan tellen". Aldus J. Reuser.

Voor zover mij bekend is dit voor Nederland een absoluut rekordaantal. In de oude literatuur wordt wel eens gesproken over Kraanvogelgroepen van 1000 stuks, zoals die aan het begin van deze eeuw in de toen nog immense uitgestrekte en rustige Peelgebieden voorkwamen, maar sinds die grotendeels ontgonnen zijn is ook die goede oude tijd voorbij. Het is slechts aan de geweldige inspanningen en liefde voor Kraanvogels van de familie Van Deursen uit Ospel te danken, dat ook nu nog ieder jaar kleinere groepen in de Grote Peel komen overnachten in een van 15 oktober tot 15 november afgesloten deel van het terrein.

Wat ook zeer vreemd is aan deze waarneming is het feit, dat deze groepen met een totaal van minimaal 1500 exemplaren door geen enkele andere waarnemer zijn gezien, in ieder geval nog niet doorgegeven. En dat terwijl deze groepen nog met daglicht een heel eind boven ons land gevlogen moeten hebben. Ze arriveerden uit oostelijke tot noordoostelijke richting.

Dat deze grote groep een voorbode is voor een nog veel groter aantal zal blijken uit het overzicht dat ik gemaakt heb van de periode 4 t/m 9 november 1982.

Om een betere indruk van de spreiding der trekbewegingen te kunnen maken, heb ik het waarnemingsgebied onderverdeeld in sectoren (figuur 1).

Figuur 1. Onderverdeling van het waarnemingsgebied in sectoren.

Iedere sektor omvat een ongeveer evengrote rechthoek, die op de hoofdtrekrichting is geplaatst. De sectoren strekken zich dus van noord-oost naar zuidwest uit. De sectoren zijn vastgelegd nadat eerst op een "blanco" kaart de globale verdeling van de waarnemingen zichtbaar was geworden. De waarnemingen uit de Belgische Kempen worden apart vermeld.

Het is denk ik goed om te vermelden, dat uit het gebied ten oosten van de Zuid-Willemsvaart slechts twee meldingen werden ontvangen. De mij ter beschikking staande gegevens van die regio zijn momenteel ontoereikend om daar iets zinnigs over te kunnen zeggen.

Voor meer gegevens houd ik mij dan ook van harte aanbevolen, zodat ik dan een completer beeld van de trek in het oostelijk deel van ons land kan samenstellen. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan leden van de Vogelwerkgroepen in Helmond, de Peel, Deurne en dergelijke.

Vrijdag 5 november

[Weer: laag hangende, totale bewolking, mistig, zicht 200-300 m, zeer zwakke ZW wind, temperatuur min. +5, max. +11 °C].

Alle waarnemingen die zeer onvolledig gedocumenteerd zijn en/of buiten het sektorengedied vallen zijn buiten beschouwing gelaten. Indien er relevante gegevens tussen zitten, zijn deze waarnemingen apart vermeld.

Vrijdagochtend tussen 11.30 en 13.00 uur passeren 6 groepen Kraanvogels de lijn Tilburg-Breda (sektor III). Dit noem ik "eskader 2" (de groep op 4 november is "eskader 1").

Gezien het korte tijdsbestek en de konsentratie in sektor III van de waarnemingen hebben we hier vermoedelijk te doen met een verzameling groepen die van dezelfde pleisterplaats zijn opgestegen en hier allen ongeveer tegelijkertijd arriveren. Voor het gemak noem ik zo'n groepenverzameling "eskader". Bij "eskader 2" gaat het om totaal 6 groepen, 680 exemplaren; de gemiddelde groepsgrootte bedraagt 113; 2 groepen met totaal 275 exemplaren vliegen richting zuidwest en 4 groepen met totaal 405 exemplaren richting zuid.

De voorboden van "eskader 3" worden vroeg in de middag signaleerd. Het betreft hier twee kleine groepen: om 15.10 uur 10 exemplaren te Schijndel en om 15.45 uur 40 te Eersel. De hoofdmacht van "eskader 3" vliegt tussen 17.00 en 21.00 uur overwegend over het oostelijke deel van sektor II (Eindhoven-Tilburg). De eerste twee groepen van dit eskader arriveren heur juist voor de schemering (16.30-17.00 uur) en hebben de gelegenheid om voor de nacht een pleisterplaats te zoeken. Op de Strabrechtse Heide vallen 43 ex in om te overnachten, terwijl op de weilanden tussen de Tongelreep en de Opperheide onder Valkenswaard mogelijk enkele honderden Kraanvogels hebben gefourageerd en overnacht.

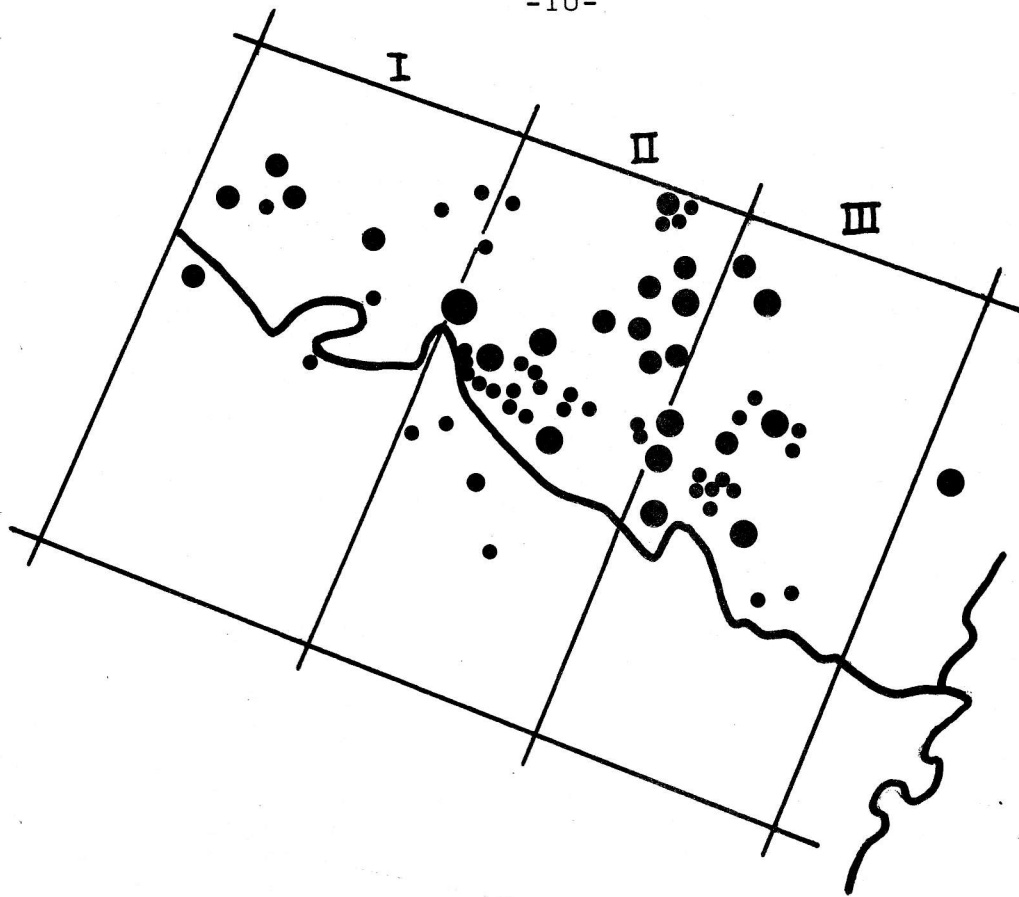
De rest van dit derde eskader wordt, op één groep van 140 ex boven Heeze na, alleen gehoord als avondvliegers. Er zijn uit de Kempen 7 waarnemingen die betrekking hebben op deze nachtvliegers. Ik schat het minimum aantal van deze trek golf toch op zeker 1000 exemplaren.

- * Schijndel 10 ex, Eersel 40 ex, Heeze 140 + 43 ex; totaal 233 ex.
 - * Valkenswaard: een waarneming van landbouwer J. van Dinter, die beweerde dat op een van zijn weilanden (1 ha) wel 30.000 Kraanvogels ingevallen waren. Goed, Brabanders overdrijven en een oude Kempische boer misschien nog wel iets meer, maar als een weiland van een hectare helemaal vol zit, dan zijn dat altijd nog een paar honderd Kraanvogels geweest.
 - * Tussen Eersel en het gehucht Witrijt 7 km verderop werden, na telefonisch contact, tegelijkertijd tussen 19.00 en 19.15 uur onafgebroken overvliegende en luid roepende Kraanvogels gehoord. Ook dit moeten er enkele honderden, zometer veel meer, geweest zijn (med. F. & M. v.d. Bosch en S. Kylstra). Mogelijk is deze grote trek golf nog net met daglicht boven de Achterhoek gezien en kan H. Wessels, die daar de waarnemingen van Kraanvogels verzamelt, dit nog bevestigen.
 - * In Valkenswaard werden om 18.30, 19.30 en 19.45 uur Kraanvogels gehoord (med. J. van Kessel).
 - * In Vessem en Hapert hetzelfde om 20.15 en 20.30 uur (M. Bakermans, G. Sanders en W. v.d. Voort).
 - * In Hoogeloon werd, voor onze regio, de laatste waarneming van deze trek golf gedaan door G. Sanders en W. v.d. Voort om 21.00 uur.
- Of de trek van dit derde eskader zich ook nog in de latere uren heeft doorgezet is mij niet bekend. Het aantal waarnemers dat dan nog in de buitenlucht is, is zo gering dat het bijna onmogelijk is om van de nachttrek een reëel beeld te vormen. Een poging om met behulp van een telefonisch opgezet luisterpostennet iets meer over de nachttrek frequentie te weten te komen resulteerde weliswaar in enkele nachtwaarnemingen, maar de aantallen zijn te gering en de toevalsfactoren te groot. Op deze wijze werd met behulp van tientallen vogelaars uit de Kempen op enkele "gunstige" avonden geluisterd. Aangezien het niet altijd mogelijk is om van tevoren te voorspellen in welke nachten de trek zal plaatsvinden, is dit systeem niet betrouwbaar om de nachttrekactiviteit te meten.

Zaterdag 6 november

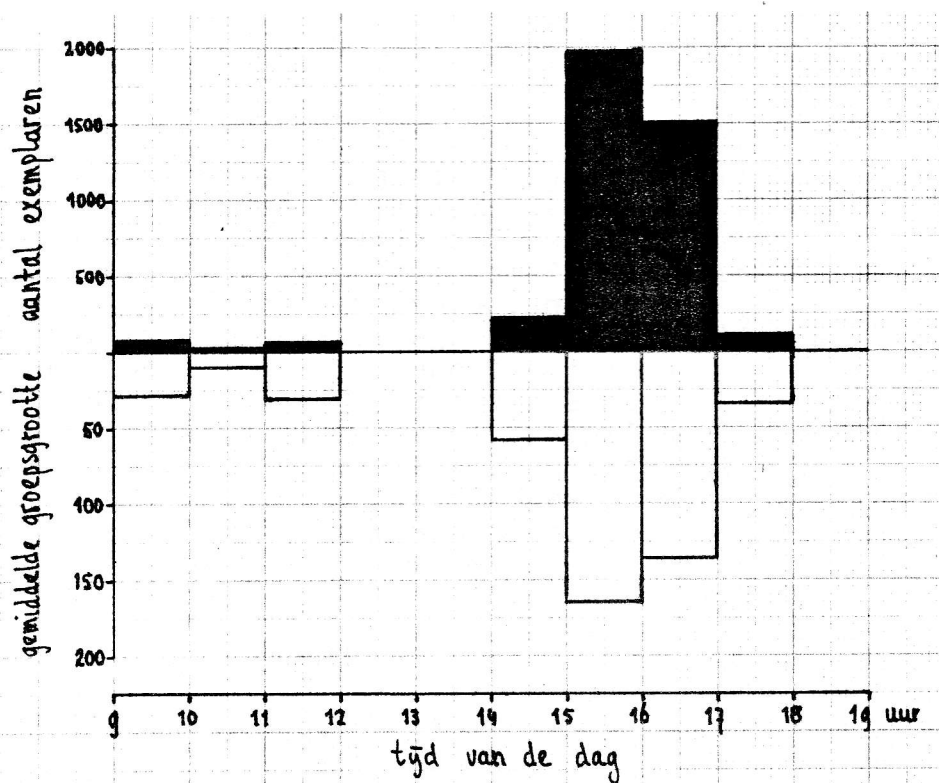
Overal in het land blijken vandaag Kraanvogels gezien te zijn. In het zuidelijk deel van de provincie Friesland, waarnemingen uit de Flevopolders, Zeeland, de kuststreek, het Utrechtse plassen gebied en zelfs uit het hartje van Amsterdam. Samen met de werkelijk grote aantallen die in de Achterhoek, Gelderland, Limburg en Oostbrabant gezien zijn, blijkt hieruit duidelijk het westelijk verloop van de gekonsentreerde hoofdtrek golf. Een blik op het "stippenkaartje" (figuur 2) maakt duidelijk dat de hoofdstroom in Brabant een breedte had van ongeveer 15 à 20 kilometer, ruwweg liggend tussen twee denkbeeldige lijnen die van noordoost naar zuidwest lopen, waarvan de oostgrens van Helmond via Geldrop en Valkenswaard naar Mol loopt en de westgrens ongeveer van Uden via Veghle naar Oirschot. Hierbij moeten we echter wel rekening houden met het feit, dat de verzamelde gegevens juist van dit gebied tamelijk volledig zijn, voor zover je bij vogelgegevens ooit over "volledigheid" kunt spreken.

Het totaal aantal waarnemingen van groepen bedraagt 44. Na selectie op volledigheid voor wat betreft tijd, aantal, vliegrichting, plaats een uitsluiten van dubbele waarnemingen worden alleen die gegevens gebruikt die binnen het sektorengedied vallen. Met de dan resterende 37 waargenomen groepen zijn een aantal grafieken en tabelletjes samengesteld.

Figuur 2. Globaal totaaloverzicht van waarnemingsplaatsen.

- < 100 exemplaren
- 100-200 exemplaren
- > 200 exemplaren
- 1500 exemplaren

Figuur 3. Aantal waargenomen Kraanvogels en gemiddelde groepsgrootte per uur op zaterdag 6 november.

Het weer. Helder zonnig met minima van ca -2 en maxima van +4 °C. De wind was vrij krachtig 5-6 Beaufort uit zuidoost. Ten opzichte van de voorafgaande weerperiode betekent dit een vrij sterke en abrupte temperatuursdaling. Dit weerbeeld ontstaat doordat een uitloper van een gebied met hoge luchtdruk, dat zich boven het Middellandse Zeegebied bevindt, zich als een wig tussen twee lage drukgebieden heeft geplaatst. Een van deze twee lage drukgebieden bevindt zich boven de Oostzee, waar ook de pleisterplaatsen zich bevinden, en zorgt daar voor nat en koud weer met sneeuwbuien, die vanuit noordelijke windrichtingen aangevoerd worden. Vooral de daling van de luchtdruk en temperatuur, in combinatie met sneeuw, regen en een noordoostelijke tot zuidoostelijke wind zorgden voor de plotselinge en westelijke trek van de Kraanvogels.

Het trekverloop. De trek komt 's ochtends vroeg rond 9 uur al op gang, zij het op een laag pitje. Uit de gegevens die ik tot heden heb verzameld, blijkt dat de trek zich voor het belangrijkste deel in sektor II afspeelde. Maar nogmaals, het zou kunnen zijn dat er later uit andere delen van het land nog zoveel gegevens binnenkomen, dat dit beeld enigszins vertekend blijkt.

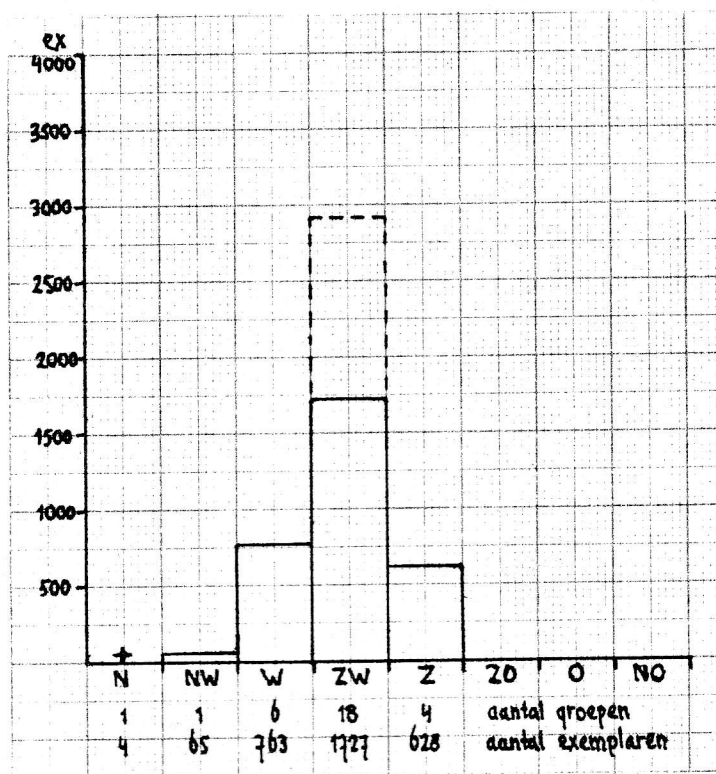
Van 9.00 tot 12.00 uur worden in sektor II zeven groepen met een totaal van 168 exemplaren waargenomen. De gemiddelde groepsgrootte bedraagt dan nog maar 24 ex. Tussen 12.00 en 14.00 uur worden helemaal geen Kraanvogels gezien. Of dit door de lunchpauze van de vogelaars komt, of dat het een natuurlijk moment van stilte is, kan ik op grond van de huidige gegevens niet zeggen.

Na 14.00 uur komen de eerstvolgende troepen "Kranen" hier aan. Het eerste uur (tot 15.00 uur) vier groepen met een totaal van 227 ex. Dat is een gemiddelde groepsgrootte van 57 ex, die dus alweer iets hoger ligt dan het ochtendgemiddelde.

Tegen 15.00 uur arriveert dan de "echte" hoofdmacht, vliegend over sektor II (Kempen). Dat uur worden 12 groepen geteld op diverse plaatsen. Het totaal aantal is tevens het grootste uurtotaal met maar liefst 1.973 ex. Tussen 16.00 en 17.00 uur worden nog eens 11 groepen waargenomen met een totaalaantal van 1.504. De gemiddelde groepsgrootte bedraagt voor deze laatste twee uur resp. 164 en 137 ex. Wanneer we de gemiddelde groepsgrootten met elkaar vergelijken, zien we dat naarmate de trekintensiteit toeneemt, ook de hier arriverende groepen steeds groter in aantal worden (figuur 3). Ditzelfde verschijnsel zien we ook wanneer we vogels tellen op slaapplaatsen of hoogwatervluchtplaatsen. Ook daar blijkt vaak, dat de eerst binnenvallende groepjes vrij klein qua aantallen zijn, maar dat naarmate het donkerder of hoogwater wordt, de frekwentie van groepen en de aantallen per groep sterk toenemen.

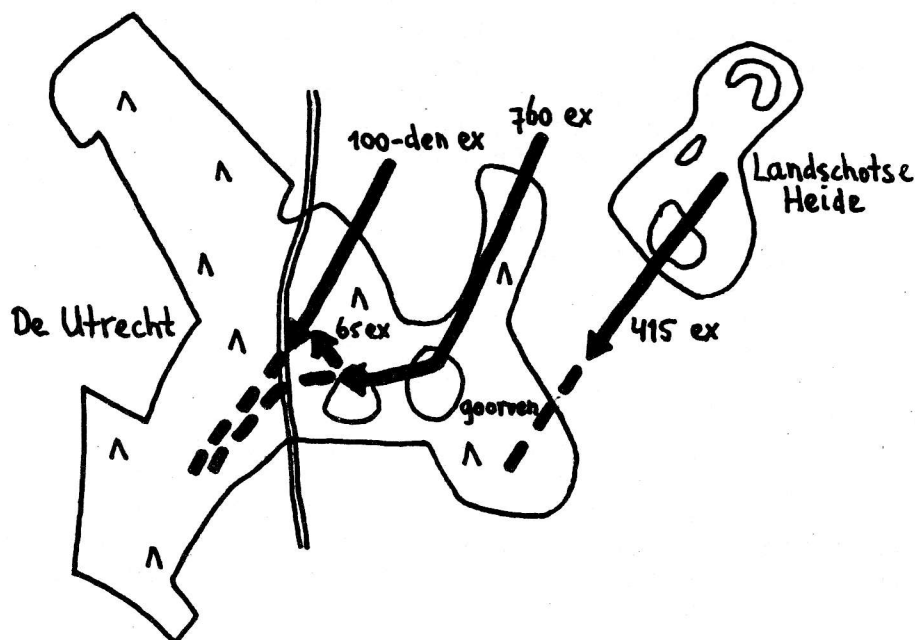
Na 17.00 uur (het is dan reeds schemerig) worden tot 17.15 uur nog drie groepen gezien. Met een totaal van 102 ex en een gemiddelde groepsgrootte van 34 ex ligt dit weer beduidend lager, vermoedelijk erop duidend dat de hoofdmacht gepasseerd is.

Van avond- of nachttrek heb ik uit Brabant geen waarnemingen meer binnengekregen. Wel ontving ik van de Wielewaal afdeling Turnhout een waarnemingenoverzicht, waaruit blijkt dat ook hier in de namiddag de grootste en de meeste groepen werden waargenomen. Hiertussen bevinden zich twee waarnemingen van avondtrekkers om resp. 18.05 en 19.00 uur. Deze waarnemingen zouden, gezien de afstand en vliegtijd die ervoor nodig is om deze afstand te overbruggen, betrekking kunnen hebben op het staartje van de hoofdmacht, zoals die bij ons passeerde net nadat de schemering inviel.

Figuur 4. Trekrichtingen van Kraanvogels op 6 november.

Noot: bij Kraanvogelgroepen die naar resp. west, westnoordwest of zuidwest vlogen bleek meestal sprake te zijn van koersverlegging door terreinomstandigheden. In Eindhoven vormt de stad een barriere terwijl op landgoed De Utrecht de vogels de bosrand volgden (zie figuur 4a hieronder). De aanvliegroute bleek in beide gevallen noordoost te zijn. Wanneer we deze groepen bij de meest waarschijnlijke zuidwest-richting optellen, bereiken we het aantal dat door de stippellijn is aangegeven.

Figuur 4a. Koersverlegging van Kraanvogels nabij landgoed De Utrecht.

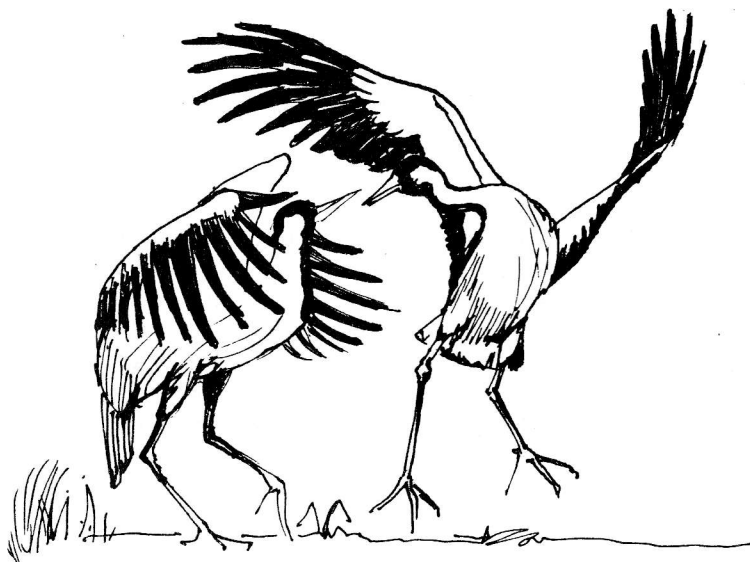
Zondag 7 november

Op deze dag is er beduidend minder trek dan de voorafgaande drie dagen. In zowel sektor I, II als III werden nog enkele groepen waargenomen. In sektor I slechts één groep van 23 ex, waarvan verder geen gegevens omtrent tijd en vliegrichting zijn doorgegeven. In sektor II werden vier groepen met een totaal van slechts 72 vogels geteld. In sektor III was sprake van een onduidelijke trekkonsentrasië. Hier werden acht groepen met in totaal 293 ex waargenomen. Hierbij moet wel opgemerkt worden, dat van deze acht groepen er drie waarschijnlijk betrekking hadden op vogels, die op zaterdag 6 november op de Strabrechtse Heide invielen en daar tot zondagochtend vroeg gepleisterd hebben. De groep pleisteraars bestond zaterdag uit 120, 70 en 40 Kraanvogels, terwijl de drie groepen die zondagochtend 12 km naar het zuidwesten boven de Groote Heide gezien werden, bestonden uit 60, 75 en 70 Kraanvogels. Tussen het moment van opvliegen door verstoring op de Strabrechtse Heide om 7.30 uur en het moment van waarneming boven de Groote Heide om 9.30 uur zitten 2 uren. Het is mogelijk dat de vogels na de verstoring nog ergens gefourageerd hebben. Ook uit de Groote Peel is een waarneming bekend, die betrekking heeft op 400 Kraanvogels die daar van 6 op 7 november hebben overnacht en vermoedelijk op 7 november verder zijn gevlogen.

Bekijken we de verdeling over de tijd, dan zien we dat de waarnemingen in sektor III overwegend tussen 13.00 en 15.45 uur zijn gedaan, terwijl de waarnemingen in sektor II tussen 15.45 en 17.30 uur zijn gedaan. Dit betreft dan slechts zeven groepen met in totaal 140 ex voor sektor II en III samen, hetgeen natuurlijk wel erg weinig is om een beetje betrouwbaar beeld van het trekverloop over de dag en per sektor te kunnen vormen.

Maandag 8 november

Slechts drie waarnemingen. Van deze waarnemingen hebben er twee betrekking op pleisterende groepen. In sektor II worden om 10.00 uur 51 ex fouragerend gezien, die even later naar het zuidwesten wegvliegen. Om 16.00 uur komen 39 Kraanvogels uit het westen aanvliegen, die op het Kromven op de Landschotse Heide overnachten. De derde waarneming heeft betrekking op een groep van 150 ex, die in sektor Ia bij het onder Zundert gelegen Loenhoutse Meer laagvliegend worden gezien.

Dinsdag 9 november

Op deze dag zien we een laatste kleine opleving van de trek, waarbij totaal nog 16 groepen werden waargenomen. Mogelijk is het sterk veranderde weer de oorzaak van het vreemde gedrag dat de Kraanvogels op 9 november vertoonden. Het weerbeeld was als volgt: geheel bewolkt, met een harde wind uit zuidwest en temperaturen, die met +14 °C ver boven die van het voorafgaande weekend liggen.

In sektor I werden 4 groepen gezien met in totaal 191 ex; hiervan was één groepje van 4 ex dat pleisterde. In sektor II betrof het in totaal 10 groepen, totaal 249 ex, waaronder geen pleisteraars. In sektor III werden drie groepjes gezien met totaal 73 ex, waaronder een groepje van 23 pleisteraars. Ook nu valt weer op dat sektor II wederom de meeste Kraanvogels "aanlokte" om als vliegroule te gebruiken. Opvallend was ook het relatief grote aantal pleisterende vogels, de geringe vlieghoogte en het vrij grote aantal dat op deze dag naar het zuidoosten vloog. De geringe vlieghoogte kan gemakkelijk verklaard worden door de harde tegenwind uit zuidwest (zie hierover bijvoorbeeld Tinbergen 1967).

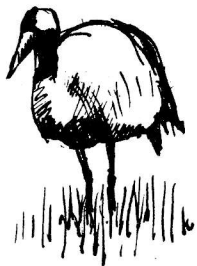
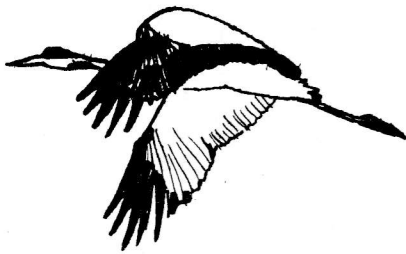
Pleisteren

Terloops werden in dit artikel al de variabele aantallen genoemd, het van jaar op jaar "verspringen" van de relatief smalle trekbanen. Ook het aantal pleisteraars blijkt van jaar tot jaar sterk te wisselen. Vergoossen (1983) wijdt het geringe aantal pleisteraars in dit jaar aan het beperkte aantal geschikte (vooral rustige) pleisterplaatsen, waar weinig - maar nog liever geen - menselijke activiteiten zijn.

In ons land is het biotoop waar gepleisterd wordt, grofweg te verdelen in twee typen: heide, hoogvenen en moerasgebieden om vooral te overnachten en akker- en weidegebieden om te fourageren. Voor beide geldt, dat vooral rust een belangrijk criterium is. Met name door jagers en intensieve landbouwactiviteiten, wandelaars en vogelfotografen worden Kraanvogels helaas nog regelmatig verstoord, vooral overdag tijdens het fourageren. Langdurig pleisteren is in ons land vrij uitzonderlijk. Het betreft dan meestal zeer kleine groepjes of solitaire achterblijvers en dan nog meestal in zeer rustig gelegen terreinen.

Overnachten van grotere groepen komt geregeld voor in het afgesloten reservaatgedeelte van de Groote Peel, op de Strabrechtse Heide en in het Mijnewegreservaat bij Herkenbosch (Limburg). Meestal betreft het dan een enkele overnachting, waarna de groepen verder trekken. Onder bepaalde weersomstandigheden zoals mist, regen en harde tegenwind komt gedwongen en langduriger pleisteren veelvuldiger voor. Ik ben van mening, dat weersomstandigheden samen met het tijdstip van de dag waarop de Kraanvogels boven de pleistergebieden arriveren, in de eerste plaats bepalend zijn voor het al of niet pleisteren. Bij gunstig trekweer zullen de overdag passerende groepen in de meeste gevallen gewoon verder vliegen en zullen slechts de groepen invallen om te overnachten, die reeds een hele dag gevlogen hebben en in de namiddag op zoek gaan naar een geschikte overnachtingsplaats.

Op de tweede plaats zijn de storingsfactoren dan mede bepalend voor de keuze, verblijfsduur en bezoekfrequentie van de pleisterplaatsen. En voor wat betreft dit punt heeft Vergoossen gelijk als hij stelt, dat de storingsfaktor de laatste decennia sterk is toegenomen en daarmee het aantal keren dat Kraanvogels tijdens het pleisteren of

invallen op een pleisterplaats verstoord worden en weer wegvliegen. Een derde faktor die hierbij een niet te verwaarlozen rol lijkt te spelen, is het wel of niet samenvallen van de hoofdtrekgolf met doorde-weekse dagen of een weekend. In het weekend zal er vooral op pleisterplaatsen in natuurgebieden vrij veel verstoring door rekreanten optreden.

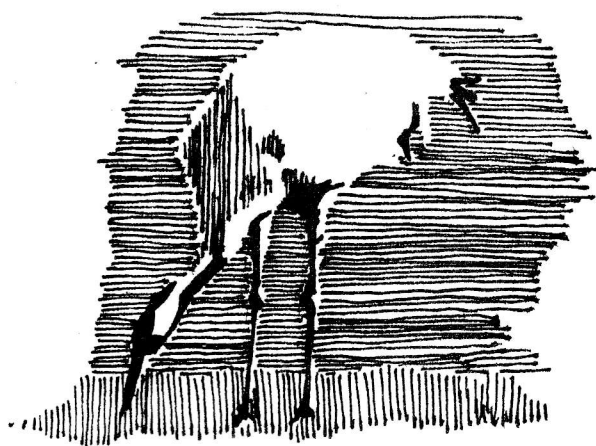
Ik sluit mij dan ook volledig aan bij de wens van Vergoossen, om snel te komen tot het instellen van speciale rustgebieden met fourageerakkers in de terreinen waar regelmatig gepleisterd wordt. Hornborgasjön, de grootste voorjaarspleisterplaats in Zuid-Zweden, is daar een mooi voorbeeld van. Stopverboden langs wegen, speciale observatieplaatsen, voorlichtingsborden en een goed georganiseerde toezicht zorgen ervoor, dat het publiek hier kan genieten van de Kraanvogelbaltsdansen, zonder de dieren te storen. Het instellen van een periode van 15 oktober tot en met 15 november in de Groote Peel, waarbij een deel van het reservaat voor publiek gesloten is, is reeds een belangrijke stap in de goede richting. De heer Van Deursen meldt echter in zijn rapporten, dat er ook in dit gedeelte regelmatig verstoringen optreden door mensen die zich niet aan deverbodsbepalingen houden.

Op fourageerplaatsen zijn het met name landbouw- en jachtactiviteiten, die met resp. machines en geweerschoten de rust verstoren. Ook in ons land komen nog geregeld meldingen binnen van gevallen, waarbij direkt op Kraanvogels werd geschoten. Gelukkig komen deze gevallen minder vaak voor dan bij onze Franse, Spaanse en Afrikaanse zuidereburen, maar geweerschoten op zich veroorzaken, net als bij fouragerende ganzen, altijd verstoring.

Vanuit deze optiek zou ik ook willen pleiten voor geïntegreerde slaap/fourageergebieden in de vorm van voederakkers binnen natuurterreinen. Ook voor soorten als Korhoen en Rietgans en vele andere vogel/diersoorten zouden dit waardevolle terreinen kunnen worden. In een eerste fase zou gestreefd kunnen worden naar een sluitingsperiode van 15 oktober tot en met 30 november in plaats van 15 november. Deze twee weken langere periode is zinvol om er nog zekerder van te zijn, dat de Kraanvogels ook bij een late najaarstrek in deze gebieden terecht kunnen en om hiermee tevens in te spelen op de tendens, dat de gemiddelde trekdatum nog verder op lijkt te schuiven. In een later te publiceren verslag wil ik nader ingaan op bezoekfrequentie, biotoopeisen en meteorologische factoren, die het pleisteren van Kraanvogels in ons land bepalen.

Pleisteren in het najaar van 1982

Vanwege het goede vliegweer tijdens het weekeinde van 6 en 7 november kwam het slechts hier en daar, met name in de namiddag, voor dat groepen die invielen om te overnachten. Zeker wanneer we het enorme aantal doorgetrokken Kraanvogels in acht nemen is het percentage pleisteraars in 5 t/m 7 november gering te noemen. Het samenvallen van de massale trek met een weekeinde waarin de onrust in natuurgebieden en overige landelijke gebieden relatief groot was, zal ongetwijfeld wel enige invloed hebben gehad op dit geringe percentage, maar ik betwijfel of deze faktor van erg groot belang was. Deze invloed zou waarschijnlijk groter zijn geweest, als het weer in zo'n weekeinde slecht zou zijn en een veel groter percentage Kraanvogels behoefte zou hebben aan een rustige pleisterplaats voor kortere of langere tijd. Na de massale trekgolf in het weekeinde verslechterde het weer en namen de aantallen doortrekkende vogels sterk af. Het aantal gevallen waarin gepleisterd werd nam hierbij sterk toe.

Enige tendensen over het pleisteren

In Brabant hebben dit najaar absoluut gezien veel Kraanvogelgroepen gepleisterd. In totaal over het hele najaar heeft iets meer dan 30 % van de over Brabant doorgetrokken Kraanvogels gepleisterd. Hierbij moet opgemerkt worden, dat dit getal sterk geflatteerd wordt door de waarneming van 1500 pleisterende vogels op 34 november. Indien we deze niet meetellen, bedraagt het percentage pleisterende vogels nog maar 15,2 %.

Tijdens de hoofdtrekgolf pleisterden 2651 Kraanvogels (= 32,2 %). De groep van 1500 niet meegeteld wordt dit 1151 ex (= 14 %). Opvallend is ook het grote aantal pleisterende Kraanvogels dat met name in de gemeente Leende werd waargenomen nadat de hoofdmacht gepasseerd was. Na 9 november werden nog vrijwel iedere dag tot 13 december kleine groepjes opgemerkt, meestal op maisakkers en weilanden pleisterend.

Van de in totaal 297 Kraanvogels die tussen 9 november en 13 december werden waargenomen, bleek zelfs 49,8 % te pleisteren. Enkele groepjes bleken zelfs 1 à 2 weken in dezelfde omgeving rond te zwerven. Waarom deze Kraanvogels hier zo lang zijn blijven hangen is mij tot dusverre nog onduidelijk. De pleisterende groepen die tot 9 november werden gemeld hadden vrijwel allen betrekking op ren enkele overnachting.

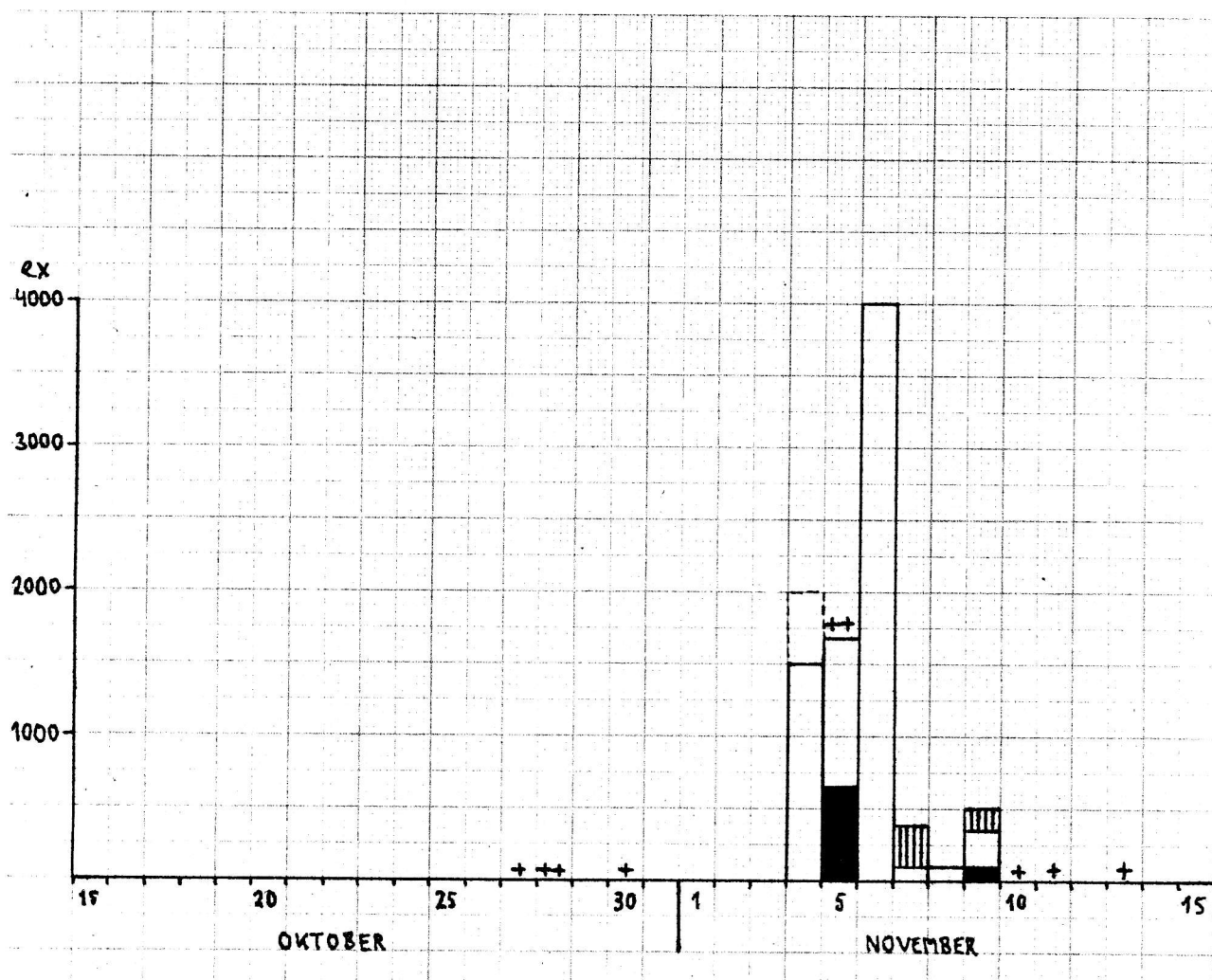
De pleisteraars na 9 november hadden allemaal betrekking op fouragerende groepen die overdag werden gezien. Of deze groepen ook op de fourageerakkers sliepen en hoelang zij daar verbleven, is (nog) niet bekend.

Zes van de acht pleisterende groepen die na 9 november werden gemeld verbleven in sektor III met, zoals eerder gemeld, de kern in het gebied tussen Leende en Maarheeze.

Tabel 1. Overzicht van pleisterende en overtrekkende Kraanvogels.

	27 okt - 13 dec			4 nov - 9 nov (hoofdtrek)			buiten hoofdtrek		
pleisterend	2799	32	32,9	2651	22	32,2	148	11	49,8
overtrekkend	5720	81	67,1	5577	71	67,8	149	10	50,2
	A	B	C	A	B	C	A	B	C

A = aantal exemplaren; B = aantal groepen; C = % aantal exemplaren.

Figuur 5. Spreiding van de Kraanvogeltrek tussen 15 oktober en 15 november 1982 in Brabant.

Legenda

zwart : sektor I "West-Brabant"
 wit : sektor II "Kempen"
 gearceerd: sektor III "Peelland"

+ : < 50 exemplaren
 ++ : 50-100 exemplaren (of "grote groep gehoord")
 +++ : 100-den exemplaren (of "zeer grote groep gehoord")

Dankwoord

Hierbij wil ik de vele tientallen waarnemers uit Brabant en België bedanken voor het verzamelen en doorgeven van de waarnemingen. Een speciaal woord van dank aan Thilly Ruinen voor de fraaie tekeningen, Marc van Beijsterveldt en Tom Heijnen voor het kritisch doorlezen van het manuscript en Jacques van Kessel voor de vele waarnemingen en literatuurbronnen, die hij mij ter beschikking stelde.

Ik hoop dat de lezer nog veel Kraanvogels zal zien en houd mij ten alle tijden aanbevolen voor oude en nieuwe waarnemingen.

Literatuur

- Braaksma, S. 1957. Pleisterplaatsen van Kraanvogels Grus grus in Nederland. Ardea 45: 143-167.
- Deppe, H.J. 1978. Zum Herbstzug des Kranichs im mecklenburgischen Binnenland. Vogelwarte mei 1978.
- 1978. Witterungsbedingte Steuerungsfaktoren beim Herbstzug des Kranichs in Mitteleuropa. Vogelwarte mei 1978.
- Deursen, M.H. van 1978. Overzicht van waarnemingen van Kraanvogels in de "Groote Peel" 1966 t/m 1977. SBB Roermond.
- Glutz, U.N. et al. 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Frankfurt am Main.
- The Slearaborg County Government Board z.j. The Cranes at Lake Hornborga.
- Tinbergen, N. 1967. Vogels onderweg. Zutphen.
- Vergoossen, W. 1983. Pleisterplaats-reservaten voor Kraanvogels een urgente zaak. Vogeljaar 30: 327-328.
- Voorn, P. 1979. Late najaarstrek van de Kraanvogel in de Kempen in 1978. Blauwe Klauwier sept. 1979.
- Wessels, H. 1978. De trek van de Kraanvogel in de herfst van 1976 en 1977 over Nederland ten noorden van de Waal. Vogeljaar 26: 229-235.

Adres: Watertorenplein 4, 5038 NR Tilburg (013 - 684390).